

LEREN IN DE KLAS

Over **kunnen**,
aankunnen, **moeten**
en **willen**

Aandacht voor
emotionele ontwikkeling
van kinderen en jongeren

EEN BROCHURE
VOOR LEERKRACHTEN

Als een kind niet kan leren
op de manier waarop wij lesgeven,
moeten we misschien lesgeven
op de manier dat hij leert.

Michaël J. Fox

Ook deze brochure – een herwerking van de eerste brochure *In de klas* – werd gebaseerd op de brochure *Over kunnen, aankunnen, moeten en willen* en kwam er dankzij de inzet van velen: de werkgroep SEO Katholiek Onderwijs Vlaanderen regio Antwerpen, werkgroep SEO in onderwijs, BuBao De Vinderij, MFC De Hagewinde, Broederschool Lokeren en BuSO De Karwij.

Eindredactie: Cindy Stevelinck

Vormgeving & illustraties: Rob Marcelis
Illustraties gebaseerd op de tekeningen van Janne Vignero
uit 'De draad tussen ouder en kind' van Gerrit Vignero
(uitgegeven bij Garant)

Als je meer wil weten over emotionele ontwikkeling of het SEN-SEO project, mail dan naar cindy.stevelinck@samvzw.be
of info@sen-seo.be, bel naar 0473 758 331
of neem een kijkje op www.sen-seo.be

OVER KUNNEN, AANKUNNEN, MOETEN EN WILLEN

Zowel ouders als leerkrachten willen dat het kind gelukkig is en gemotiveerd is om te leren. Gelukkig zijn in de interactie met anderen is eigenlijk een voorwaarde voor motivatie tot leren. Hierbij moet benadrukt worden dat alle kinderen, onafhankelijk van hun ontwikkelingsniveau, gelukkig kunnen zijn, mits hun basale emotionele behoeften door hun omgeving op een goede manier begrepen en beantwoord worden.

Inzicht in het niveau van de emotionele ontwikkeling van het kind biedt aan de opvoeders mogelijkheden om de affectieve en pedagogische benadering aan te passen aan de emotionele behoeften van het kind en om zijn emotionele ontwikkeling te ondersteunen. Een behoorlijke emotionele ontwikkeling van het kind bevordert het leren en zijn/haar sociaal gedrag.

Deze brochure is een stap vooruit in het invoeren van het concept van emotionele ontwikkeling. Meer bepaald in het denken van ouders en leerkrachten over de psychosociale ontwikkeling en de basale emotionele behoeften van kinderen. Op een eenvoudige manier maken ouders en leerkrachten kennis met de complexe materie inzake emotionele ontwikkeling. Dit met als doel dat men beter kan begrijpen hoe het kind zich voelt, waarom hij/zij zich zo gedraagt, wat hij/zij nodig heeft en hoe hij/zij op de beste manier in de ontwikkeling gestimuleerd moet worden.

Anton Došen
Helvoirt, november 2017

EMOTIONELE ONTWIKKELING: HOE HET BEGON ...

Anton Došen is de man die emotionele ontwikkeling van mensen (ook met een verstandelijke beperking) onderzocht en in kaart bracht. Hij ontwikkelde ook de schaal voor emotionele ontwikkeling (SEO), waarmee men iemands niveau van emotionele ontwikkeling in kaart kan brengen. De ideeën en de schaal van Anton Došen zijn bekend, maar toch vonden heel wat mensen dat het thema emotionele ontwikkeling meer aandacht verdiende. Het kader emotionele ontwikkeling is gebaseerd op ontwikkelingspsychologie en dus universeel. Het is naar ons (en zijn gevoel) toepasbaar bij alle kinderen.

Zo groeide het idee om de bestaande inzichten en ervaringen te bundelen en ruimer bekend te maken. Dit leidde de voorbije jaren tot de publicatie van een toegankelijk boek, een herwerking van Anton Došens vragenlijst, meerdere congressen en studiedagen en een uitgewerkt vormingspakket, onder de vleugels van SEN (Steunpunt Expertisenetwerken), dit alles in eerste instantie met een publiek van professionals voor ogen.

Gaandeweg groeide de behoefte om deze moeilijke maar boeiende materie over emotionele ontwikkeling ook tot in de klas te brengen en met leerkrachten te bespreken. Elk kind is uniek met zijn eigen ontwikkelingsprofiel. Wij vinden het belangrijk om te blijven kijken naar elk kind, rekening houdend met zijn cognitieve, sociale, maar ook emotionele ontwikkeling en zijn context. Zo kwamen er enkele nieuwe initiatieven om dit uit te werken en te vereenvoudigen. Deze brochure is er één van.

We nemen je in deze brochure mee in het verhaal van Luka. Luka is een kind, jongere of volwassene. Luka is ook zoon/dochter, kleinkind, broer/zus, neef/nicht, ...

EMOTIONELE ONTWIKKELING

Onze leerlingen verdienen maximale groeikansen. Net daarom is een juiste inschatting van hun emotionele ontwikkelingsniveau een belangrijke stap. Om je leerling op een goede manier te kunnen ondersteunen, **moet** je hem goed kennen. We willen niet alleen weten wat hij **kàn**, maar ook wat hij **àànkan**. En dat is het niet altijd hetzelfde. Dat is het belangrijkste uitgangspunt wanneer we het hebben over emotionele ontwikkeling.

Bij een onevenwicht tussen de cognitieve en emotionele ontwikkeling van een leerling, is een aangepaste begeleidingsstijl uiterst belangrijk. Een juiste afstemming maken op de noden van de individuele leerling is een uitdaging en opdracht van alledag.

Kán Luka het?

Wat mogen wij (ouders, netwerk, professionelen) verwachten van een kind, jongere, leerling? Welke mogelijkheden kan hij verder ontwikkelen, welke activiteiten zijn haalbaar, welke bewegingsvrijheid kan hij aan? Welke vaardigheden heeft hij? Hoe zelfstandig is hij? Leert hij uit ervaring of moeten wij vooral zorgen dat het niet misgaat? **Kan** hij het niet of **wil** hij het niet?

Het antwoord op dit soort vragen is niet altijd eenvoudig. Bij het zoeken naar een antwoord baseren we ons vaak in eerste instantie op de verstandelijke mogelijkheden.

Kan Luka het áán?

Iemands verstandelijke en verbale mogelijkheden zetten ons soms op het verkeerde been. Meer en meer besteden we ook aandacht aan de emotionele ontwikkeling. Een belangrijke vraag is dan: wat kan de leerling aan? En hiermee samengaan: wat heeft hij nodig? Hoe dichtbij of hoe veraf sta je van de leerling? Welke grenzen en structuur geef je hem? Hoe kan hij deelnemen aan activiteiten? Hoe communiceer je met hem?

De bril van emotionele ontwikkeling opzetten is dus een andere manier van kijken naar gedrag, mogelijkheden en problemen voor leerkrachten, ouders en omgeving. We gaan op zoek naar de betekenis van het gedrag van de leerling. Niet zozeer het IQ en wat de leerling **kàn, maar wat hij **àànkan**, treedt dan op de voorgrond.**

DE EMOTIONELE ONTWIKKELING: VIJF FASES

De emotionele ontwikkeling verloopt over vijf verschillende fases.

Elke fase heeft zijn typische kenmerken.

De verschillende fases van emotionele ontwikkeling zeggen ons iets over de band tussen ouder/begeleider en kind (en omgekeerd) doorheen de ontwikkeling. Hoe stevig is die band? Hoe verandert die band doorheen de ontwikkeling van het kind? In dat verband spreken we vaak over het wij-gevoel en het ik-gevoel.

- Het wij-gevoel betekent dat je leerling heel veel nabijheid nodig heeft van veilige anderen.
- Het ik-gevoel betekent dat je leerling de veilige andere loslaat, een eigen identiteit ontwikkelt en zelfstandig wordt. Je kind heeft niet altijd meer je nabijheid nodig.

Je vraagt je misschien af in welke fase van de emotionele ontwikkeling je leerling zich bevindt?

- Op basis van de kenmerken van de 5 fases kan je een inschatting maken van de emotionele ontwikkeling van je leerling. Een hulpmiddel om deze inschatting grondiger aan te pakken is het afnemen van een SEO-R² of SEO-V, vragenlijsten die je samen met een professionele inschaler kan overlopen.
- Er wordt een inschatting gemaakt op basis van de kenmerken van de vijf fases en wat je hierin herkent bij je leerling.

Hierbij moet je steeds voor ogen houden dat iemands gedrag sterk verschillend kan zijn al naargelang de situatie (vb. veel stress of niet; thuis of op school; bij vertrouwde personen of niet). Bovendien kan iemands emotionele ontwikkeling met ups en downs evolueren doorheen de jaren.

Hierna lichten we de vijf fases kort toe, telkens voorafgegaan door een voorbeeldje of een kleine anekdote van leerkrachten.

We laten je je inleven in een situatie die ons even het gevoel van die fase kan bezorgen: emotionele ontwikkeling is ook herkenbaar bij onszelf.

Per fase staan we ook stil bij wat we kunnen leren van mensen die zich emotioneel in die fase bevinden.

FASE 1

Het wij-gevoel

Adaptatiefase of aanpassingsfase

Afwisseling tussen evenwicht en onevenwicht van het kind.

FASE 2

Het wij-gevoel

Eerste socialisatiefase of hechtingsfase

Afwisseling tussen vertrouwen en wantrouwen.

FASE 3

De overgang van het wij-gevoel naar het ik-bén

Eerste individuatiefase of koppigheidsfase

Afwisseling tussen het samen zijn en het "ikke-zelf-zijn".

7

FASE 4

Het ik-gevoel, ik kan, ik wil, ik droom –

ik kan niet, ik durf niet, wat zullen ze zeggen

Identificatiefase

Evenwicht tussen zelf en de anderen.

Afwisseling tussen zelf ondernemen en geremd zijn.

FASE 5

Het ik-gevoel – ik en de wereld

Realiteitsbewustwordingsfase

Afwisseling tussen zelfvertrouwen en minderwaardigheid.

FASEFICHES

Achteraan in deze brochure vind je ook vijf fasefiches terug. Deze fiches werden ontwikkeld door leerkrachten en stafmedewerkers van BuBao De Vinderij, MFC De Hagewinde, Broederschool Lokeren en BuSO De Karwij. Binnen deze organisaties levert Anton Došen, met zijn ontwikkelingsdynamische benadering en beschrijving van de verschillende fasen in de emotionele ontwikkeling, een fundamentele bijdrage die zij op een persoonlijke manier trachten te vertalen en integreren in hun werking.

De diversiteit binnen hun doelgroep motiveert hen creatief te zijn om ondersteuning op maat van het kind/de jongere te kunnen garanderen. Het is ook net door de toepasbaarheid van het kader in deze diversiteit - ongeacht IQ - dat we gesterkt worden in onze overtuiging dat het gedachtengoed van Anton Došen universeel is.

Elke fasefiche geeft een overzicht van het spanningsveld binnen iedere fase, alsook van de noden van het kind/de jongere. Wat zijn 'mijn typerende kenmerken' als kind binnen deze fase en 'wat heb ik nodig' van jou als begeleider? Wat dit dan specifiek betekent voor mij, is tot slot het luik waar we verder mee aan de slag willen gaan.

Om emotioneel te kunnen groeien heeft elk kind ondersteuning op maat nodig. Dat vergt een creatieve en uitdagende denkoefening per kind, waarbij ook de handelingsgerichte reflectievragen zeker als hulpmiddel kunnen dienen. De focus ligt dus steeds op de begeleider: "wat kan ik doen om ..." en niet op "wat dient het kind te doen".

Om te komen tot deze vertaalslag naar de praktijk, mogen we echter niet voorbij gaan aan een goede en uitgebreide beeldvorming. Het afnemen van een inschaling via de SEO-R² vragenlijst, SEO-V of kleurenprofiel kan een eerste stap zijn in het proces. Daarna kan men komen tot persoons- en handelingsgerichte adviezen, waarbij onze fiches ondersteunend kunnen werken. Hierbij willen we wel het belang aanstippen van een gefundeerd gebruik.

De fiches louter hanteren om een inschatting te maken van de emotionele ontwikkeling van een kind, houdt het gevaar in de open blik te verliezen. Bovendien zouden we sterk voorbij gaan aan de noden van die jongeren met een dysharmonisch profiel (groot verschil in cognitieve en emotionele ontwikkeling).

De fasefiches beogen dus niet het resultaat van een proces 'Van Inschatting Naar Ondersteuning' (VINO) te evenaren. Het is eerder een handige leidraad om na een inschaling te komen tot een beginnende

synthese. De fiches kunnen verder ook een aanzet geven om de discussie tussen begeleiders, leerkrachten, ouders te openen, herkenbaarheid te vergroten en hen op weg te zetten bij het maken van de denkoefening: 'Wat heeft dit specifieke kind nodig?'

FASE 1

Het wij-gevoel Adaptatiefase of aanpassingsfase

- Afwisseling tussen evenwicht en onevenwicht van het kind
- De leerkracht stuurt en neemt over van het kind
- Het samen zijn is belangrijk
- Dichte begeleiding: de leerling voelt, hoort, ruikt en ziet je

Leerkrachten vertellen ...

“Luka is een jongen met karakter. Hij weet goed wat hij wil en niet wil. Als hij iets niet wil doen, sluit hij zich volledig af door zijn ogen te sluiten. Als hij het leuk vindt, kan hij het uitgieren van de pret. Dit kan hij een tijdje volhouden zodat je zelf automatisch mee gaat doen. Luka zoekt geen contact met medeleerlingen. Als hij van de juf aandacht wil, begint hij een zeurend geluid te maken.”

“Wanneer Luka in de klas is kan hij heel zenuwachtig worden van het geroezemoes van andere leerlingen. Bij de ondersteuner verwoordt hij dat dit hem stoort. Ook het tikken van de klok vindt hij heel vervelend en het leidt hem af.”

“Tijdens de voorleesverhalen werken we op de zintuiglijke ervaring. Luka reageert het beste op geur en geluid. Als hij koffie ruikt, zie je hem echt nadenken. Hij houdt dan zijn ogen stil. Ook bij muziek reageert hij enthousiast door te lachen ...”

“Luka wordt niet graag aangeraakt. Vooral het aanraken van zijn handen vindt hij minder leuk. Luka is duidelijk een buitenmens en gaat graag op stap. Als je stopt om een praatje te maken met iemand, begint hij te zeuren.”

Kenmerken

In fase 1 zou je de emotionele ontwikkeling van Luka kunnen vergelijken met die van een baby (0 tot 6 maanden). Dit betekent dat er heel wat energie gaat naar het verwerken van prikkels. In deze fase is hij voort-

durend bezig zich aan te passen aan de omgeving. Hij raakt makkelijk overstuur of lijkt soms zeer sterk in zichzelf gekeerd. Soms lijkt hij zich van de buitenwereld niets aan te trekken.

Hoe ga je met Luka om?

ALGEMEEN

- Ga op zoek naar manieren om de innerlijke spanning te verminderen.
- Reguleren is de basistaak.
- Doseer prikkels.

AFSTAND EN NABIJHEID

- Zorg voor basisveiligheid door primaire behoeften onmiddellijk te bevredigen, prikkels te reduceren en basale veiligheid te bieden.
- Streef naar een onvoorwaardelijke waarderende houding, zo zorg je voor de nodige basisveiligheid.
- Zorg voor een emotioneel neutrale benaderingswijze, confronteer iemand in deze fase niet met zijn/haar gedrag.
- Leg de nadruk op samen zijn en samen dingen doen.
- Wees zichtbaar aanwezig (nabij) en beschikbaar.

STRUCTUUR EN GRENZEN

- Zorg voor voorspelbaarheid, regelmaat, herkenbaarheid en duidelijkheid: wees consequent.
- Zorg voor een eenvoudige structuur van ruimte, tijd, personen en activiteiten.
- Begrens om duidelijkheid, zekerheid en houvast te bieden.

ACTIVITEITEN

- Heb oog voor de prikkelverwerking en dat deze mogelijk anders kan verlopen tijdens aangeboden activiteiten.
- Wees flexibel met activiteiten en hoe lang ze duren.
- Bied activiteiten individueel of in een kleine groep aan.
- Observeer de leerling nauwgezet en zoek uit (al dan niet samen) wat signalen zijn van spanning, welke activiteiten spanning bezorgen, welke activiteiten de leerling ontspannen.
- Zorg voor een goede afwisseling tijdens inspanning en ontspanning.

COMMUNICATIE

- Wees alert en heb oog voor non-verbale signalen.
- Gebruik vast dagritme, vaste handelingsscenario's.
- Creëer routines en voorspelbaarheid.
- Bekijk je eigen houding en het effect op de leerling kritisch.

PROBLEEMGEDRAG

- Probeer antwoord te bieden op de basale emotionele noden.
- Ondersteun intensiever: vergroot nabijheid, benoem wat je doet, benoem het samen zijn, neem over van de leerling, begrensd meer.
- Straal rust uit in lichaamstaal en toon.
- Zorg ervoor dat verbale en non-verbale communicatie met elkaar overeenstemmen.
- Pas je ondersteuning aan in functie van de noden.
- Bied nabijheid, veiligheid, individuele begeleiding en begrenzing.

Leerlingen in fase 1 leren ons ...

Dat prikkelregulering werkt: ze voelen zich goed wanneer we rekening houden met hun heel concrete visuele manier van denken, met hun sensorische gevoeligheden en met hun beperkte executieve functies. Zo krijgen ze een basisrust en staan ze open om bij te leren.

Om te letten op details: wat aangenaam is en wat stoort, of het niet te warm is, niet te koud; of het wel echt stil is als we denken dat het stil is.

Om te genieten van zoveel mooie dingen: zonnestralen op de huid, de geur van warme chocolademelk ... Zaken waar we vaak té snel aan voorbij gaan.

FASE 2

Het wij-gevoel

Eerste socialisatiefase of hechtingsfase

- Afwisseling tussen vertrouwen en wantrouwen
- Samen zijn: voor de leerling is de persoon belangrijk
- Samen onderweg zijn
- Vertrouwen geven en doorgeven
- Als school zijn jullie de omgeving van de leerling

Leerkrachten vertellen ...

“Luka kan zeer claimend gedrag stellen ten aanzien mij als klastitularis. Hij volgt mij op de voet en overal moet ik met hem meegaan. Hij vindt het moeilijk als ik er niet ben. Hij heeft ook een duidelijke voorkeur voor mij, zeker niet voor de turnjuf of de godsdienstleraar die hij maar een uurtje per week ziet.”

Kenmerken

In fase 2 vertoeft Luka in de emotionele ontwikkeling van 6 tot 18 maanden. In deze fase gaat er heel veel energie naar de relatie met de ouders en andere belangrijke personen zoals leerkrachten, begeleiders,... Luka zoekt veiligheid, tast af hoe stevig je als leerkracht in je schoenen staat. Hij gaat na wat hij aan je heeft, ook als het moeilijk gaat. Door zijn gedrag stelt Luka de vraag “Kan ik je wel vertrouwen?”

Hoe ga je met Luka om?

ALGEMEEN:

- Zorg voor een vertrouwenspersoon.
- Zorg voor een klein team van vertrouwde leerkrachten en begeleiders en/of heel duidelijke afspraken en overgangen.
- Anticipeer op frustraties door time-out-momenten te organiseren op basis van de noden van de leerling.
- Neem over van de leerling wanneer het moeilijk wordt, om verdere escalatie te vermijden. Je kan hier de verantwoordelijkheid nog niet bij de leerling leggen.

- Werk preventief.
- Herneem als nieuwe leerkracht/begeleider reeds gekende materie, zodat er eerst aan jouw “nieuw-zijn” gewerkt kan worden.

AFSTAND EN NABIJHEID:

- Creëer een gevoel van basisveiligheid (noodzakelijk om vertrouwen en hechting op te bouwen).
- Wees fysiek en emotioneel beschikbaar. Toon dat je de leerling “gezien” hebt.
- Geef aan wanneer je niet beschikbaar bent en wanneer (weer) wel. Zorg voor volgbaarheid, zo bied je perspectief en bewaak je de haalbaarheid.
- Wissel momenten van alleen zijn af met momenten samen.
- Help momenten waarop je iets verder weg bent te overbruggen (transitioneel object, telefonisch bereikbaar, ...).
- Ondersteun de ontwikkeling van een eigen ‘ik’, blijf de geruststellende nabijheid van de leerkracht bieden.
- Ondersteun de leerling op vlak van relaties.

STRUCTUUR EN GRENZEN:

- Het bieden van voldoende duidelijkheid, voorspelbaarheid en structuur blijft belangrijk, maar focus ligt hier op nabijheid van leerkracht.
- Kom gemaakte afspraken na.
- Visualiseer gemaakte afspraken.
- Herhaal regels en afspraken regelmatig. Verwacht niet dat dit resulteert in een leereffect.
- Speel flexibel in op de noden van de leerling (rekening houdend met de draagkracht van de jongere op dat moment).
- Vermijd drukke overgangsmomenten. Lukt dit niet, ondersteun dan intensiever.
- Heb aandacht voor het wisselen van begeleider. Sluit het moment met de leerling af en ‘introduceer’ de andere begeleider.
- Begrens duidelijk en consequent: fysiek of door over te nemen.
- Kondig veranderingen tijdig aan.

COMMUNICATIE:

- Wees als begeleider aandachtig voor je eigen non-verbale signalen, je lichaamstaal en je intonatie.
- Vraag eerst de aandacht.
- Gebruik korte zinnen, enkelvoudige boodschappen, ...
- Blijf consequent exact dezelfde boodschap herhalen.
- Ondersteun een verbale boodschap indien nodig door de opdracht mee uit te voeren, visualisaties of verwijzers te gebruiken, ...

BIJ PROBLEEMGEDRAG:

- Neem na een incident de draad gewoon weer op.
- Verwacht geen gemeente verontschuldiging na een incident.
- Boos worden heeft geen zin.
- Zorg er voor dat de leerling voldoende kansen krijgt om positieve ervaringen op te doen.
- Koppel niet alles aan goed en fout gedrag.
- Geef tussendoor regelmatig positieve reacties.
- Voer geen gesprekken als de emoties hoog oplopen.
- Benoem gevoelens, om aan te geven dat je ze (h)erkent: "Ik zie dat jij boos bent ..."

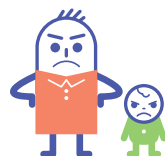
Leerlingen in fase 2 leren ons ...

Dat we vertrouwen moeten verdienen: door beloftes na te komen, door duidelijk te zijn in wat we zeggen en wat we doen, door telkens terug te komen, door veel samen te doen en zo de ander de tijd te geven aan ons te wennen.

FASE 3

De overgang van het wij-gevoel naar het ik-bèn

Eerste individuatiefase of koppigheidsfase

- Afwisseling tussen het samen zijn en het “ikke-zelf-zijn”
- Ruimte voor ontdekking (maar toch begrenzen)
- De eigen wil in goede banen leiden, zoeken naar een compromis

Leerkrachten vertellen ...

“Luka wordt vaak kwaad als er grenzen worden gesteld. Hij krijgt dan een woedebui. Ook gebruikt hij heel veel scheldwoorden. Hij overziet de gevolgen hiervan niet, hij kan hier moeilijk over praten. In omgang met mij probeert hij zijn eigen wil duidelijk te maken. Hij probeert zich af te zetten. Hij doet veel appel op mij, soms op een eisende manier. Ook kan hij moeilijk rekening houden met anderen.”

“Als Luka samenwerkt met andere leerlingen bepaalt hij op een dwingende manier hoe ze het werk moeten maken.”

Kenmerken

In fase 3 vertoeft Luka in de emotionele ontwikkeling van een jonge peuter naar een kleuter (18 maand – 3 jaar).

Deze fase wordt ook wel de koppigheidsfase genoemd: Luka begint een eigen identiteit, een eigen “ik” te ontwikkelen. Hij neemt hierbij een heel egocentrische houding aan. Hij kan zich nog niet inleven in anderen. Hij tast de grenzen af. Luka vraagt om hem al wat meer los te laten. Hij wil zelf de touwtjes in handen hebben. Maar vaak overschat hij zichzelf. Botsen op zijn beperkingen bezorgt hem veel frustraties.

Hoe ga je met Luka om ?

ALGEMEEN:

- Houd rekening met de toegenomen behoefte aan zelfstandigheid.
- Bied grenzen en ondersteuning van op afstand.

- Maak gebruik van visuele hulpmiddelen of andere visuele communicatiemiddelen.

AFSTAND EN NABIJHEID:

- Je dient nabij te zijn van op afstand.
- Bied voldoende uitdaging, maar bied ook gemakkelijke/gekende taken aan zodat hij regelmatig een succeservaring heeft.
- Soms moet je overnemen en/of afleiden.

STRUCTUUR EN GRENZEN:

- Zorg dat alle leerkrachten en betrokkenen dezelfde afspraken en grenzen hanteren. Dit zorgt voor veiligheid.
- Bied keuzemogelijkheden aan binnen een bepaald kader, laat ruimte om nog te onderhandelen.
- Begeleid Luka (bij conflict en opgebouwde spanning) naar een vooraf besproken vluchtroute.

COMMUNICATIE:

- Wees duidelijk als je een grens wil stellen en als er geen ruimte voor onderhandeling is (bijv. veiligheid).
- Waar er marge is, zoek je naar een compromis waarbij je de leerling erkent in zijn eigenheid.
- Gebruik eenvoudige humor om met spanningen of een conflict om te gaan.
- Wanneer je een leerling betrapt op een leugen, weet dan dat het mogelijk meer gaat om fantasie en wishful thinking dan om echt liegen.

BIJ PROBLEEMGEDRAG:

- Als leerkracht neem je telkens opnieuw een geweldloze zorgzame houding aan en laat je merken dat je hem graag hebt.
- Bevestig dat, ondanks alles, de relatie nog goed zit.
- Begrens zonder discussie.
- Verleg de aandacht van het conflict, creëer waar mogelijk op een rustiger moment onderhandelings- of keuzemogelijkheid.
- Ga op zoek naar de oorzaak van lichamelijke klachten.

Leerlingen in fase 3 leren ons ...

Dat het niet leuk is als anderen zich bemoeien met ons leven, ook al weten we wel dat het logisch is dat iets niet mag (te veel drinken, te snel rijden ...).

Dat het leuk is als we een béétje onze zin krijgen in plaats van helemaal niet (nog één drankje, nog één taartje ...).

FASE 4

Het ik-gevoel: ik kan, ik wil, ik droom - ik kan niet, ik durf niet, wat zullen ze zeggen

Identificatiefase. Evenwicht tussen zelf en de anderen

- Afwisseling tussen zelf ondernemen en geremd zijn
- Afstandsbediening: je hebt verbinding met het kind/de jongere ook al ben je er niet
- Zelf laten doen / succeservaringen
- Uitleg bij het waarom van grenzen
- Veilige terugvalbasis

Leerkrachten vertellen...

“Luka wil graag laten zien wat ze kan. Hierdoor neemt zij soms zelfs ongevraagd taken over van andere leerlingen. Zij doet alles om positieve feedback van de juf/meester te krijgen.”

“Luka identificeert zich duidelijk met mensen van hetzelfde geslacht. Zo wil ze schoenen met een hak dragen en hecht ze veel belang aan haar kapsel en juwelen.”

“Luka stelt vaak waarom-vragen en geniet van een individueel moment met de juf.”

Kenmerken

In fase 4 is de emotionele ontwikkeling van Luka vergelijkbaar met de ontwikkeling van een kind in het eerste leerjaar (3 tot 7 jaar). In deze fase zien we dat Luka verantwoordelijkheid wil nemen en zelf wil kiezen, maar het zeker nog niet altijd kan.

- Heeft geen realistisch zelfbeeld
- De prestatie staat centraal
- Hecht veel waarde aan het oordeel van anderen
- Identificeert zich met belangrijke figuren
- Het normbesef groeit

Hoe ga je met leerlingen zoals Luka om?

ALGEMEEN

- Bouw een vertrouwensrelatie op.

AFSTAND EN NABIJHEID

- Laat de leerling meer zelf doen (eerst voordoen en samen doen).
- Geef positieve feedback.
- Heb aandacht voor succeservaringen.
- Ondersteun bij problemen en conflicten.
- Herbenoem gedrag positief of buig het om naar aanvaardbaar gedrag.
- Voer individuele en groeps gesprekken.

STRUCTUUR EN GRENZEN

- Stel grenzen en bied een duidelijk kader: leg het waarom en hoe van regels uit en ook de consequenties voor later.
- Stel geen te strikte regels op, geef voldoende bewegingsvrijheid en ruimte tot onderhandelen.
- Herhaal de regels, benoem de grenzen en het waarom van gemaakte afspraken.
- Blijf regels herhalen, grenzen controleren en aanpassen.
- Dichte ondersteuning is niet meer nodig in gekende situaties.
- Ondersteun intensiever in ongekende/stressvolle situaties.
- Bied een houvast voor het dagelijkse leven: dag/weekschema van vakken en leerkrachten.

ACTIVITEITEN

- Zorg voor activiteiten die de leerling bevestigen in zijn eigenwaarde, die identiteit geven of versterken, die leiden tot succes en positieve bevestiging.
- Zorg voor regelmatig contact als houvast en dat de leerling kan terugvallen in stressvolle situaties.
- Geef positieve bevestiging op basis van eigen prestaties van de leerling.
- Ondersteun samen spelen.

COMMUNICATIE

- Help problemen oplossen, stuur bij problemen en conflicten.

- Praat over het conflict met de leerling:
 - Bevragen: beeld krijgen van de situatie en aandacht van de leerling verschuiven van emoties naar feiten.
 - Benoemen: vertalen van wat er zich vanbinnen afspeelt zodat de leerling zicht krijgt op eigen emoties.
 - Empathiseren: begrip en medeleven tonen om zo de band te versterken.
 - Handelen: alternatieven aanreiken of helpen bedenken hoe dergelijke situaties in de toekomst kunnen aangepakt worden.
- Heb aandacht voor dagelijkse, gewone gesprekken.
- Verwoord rustig wat er gebeurt of gaat gebeuren in een nieuwe situatie. Maak eventueel gebruik van visualisaties of andere vormen van ondersteunde communicatie.
- Ga met een leerling op zoek naar de dynamiek die achter een leugen zit, net zoals je met hem in gesprek gaat over een conflict.
- Stuur verwachtingen bij met de nodige zorg en ondersteuning vanuit een gelijkwaardige relatie met de leerling (niet vanuit irritatie ten opzichte van iemand die bewust opschept of zijn beperkte mogelijkheden bewust verzwijgt).
- Laat de leerling ondervinden wat haalbaar is en wat niet om hem zo gaandeweg te laten komen tot een realistischer zelfbeeld (ervaringsgericht leren).

BIJ PROBLEEMGEDRAG

- Bied grenzen, regels en houvast.
- Geef positieve bevestiging.
- Herhaal de regels regelmatig. Eén gesprek is geen garantie op blijvend inzicht bij de leerling.
- Pas verwachtingen aan om frustraties en irritaties te voorkomen.
- Wanneer de leerling vervalt in negatief gedrag:
 - Doe terug meer zaken samen. Bied ondersteuning om zo het zelfvertrouwen, de veiligheid terug op te bouwen en tot meer initiatief te komen, meer zelf te doen en zelf oplossingen te bedenken.

Leerlingen in fase 4 leren ons ...

Dat we allemaal supporters nodig hebben: mensen die zeggen: “Goed gedaan!” en als iets niet gelukt is: “Goed geprobeerd!”. Mensen die ons het gevoel geven dat we iets waard zijn. Dat we echt goed zijn in minstens één iets. En dat we allemaal vaak goede voornemens hebben, maar er niet altijd in slagen die na te komen.

FASE 5

Het ik-gevoel: ik en de wereld!

Realiteits- bewustwordingsfase

- Afwisseling tussen zelfvertrouwen en minderwaardigheid
- Begeleiding op afstand
- Loslaten en de zekerheid geven dat je er bent als het nodig is
- Via praten en inzichten tot oplossingen komen
- Leefwereld verruimen

Leerkrachten vertellen...

“Als leerkracht merk ik dat Luka zijn plaats aan het zoeken is binnen de groep. Hij experimenteert en tast zijn grenzen af. Hij is competitief ingesteld en wil graag winnen. Hij is bezig met zijn uiterlijk in functie van populair zijn bij anderen (vooral dan de meisjes). Ook is hij heel hulpvaardig, hij wil zich verdienstelijk maken en wil verantwoordelijkheden opnemen, ook als het belangeloos is. Hij helpt de anderen als die het te druk hebben. Bij tegenslagen komt hij mij altijd opzoeken voor een babbeltje.”

Kenmerken

In fase 5 vertoeft Luka in de emotionele ontwikkeling van een kind in de lagere school (7 tot 12 jaar). Hij heeft een meer realistisch zelfbeeld. Er is een duidelijker onderscheid tussen wensen, fantasie en realiteit. Als alles goed gaat, groeit zijn zelfvertrouwen en verruimt zijn leefwereld. Luka leert nadenken over zichzelf en de anderen en leert op die manier hoe hij met de wereld kan omgaan.

Luka leert logisch denken over zichzelf en de anderen en groeit in zijn omgang met leeftijdsgenoten. Hij kan nog beter reflecteren over zijn eigen gedrag. Hij leert meer uit zijn fouten, een individueel gesprek of een groepsmoment. Luka kent gevoelens van spijt, toont medeleven en heeft de oprechte bedoeling rekening te houden met die gevoelens. In de vorige fases zijn deze zaken nog niet of hoogstens beginnend aanwezig.

Hoe ga je met Luka om?

ALGEMEEN:

- Wees een terugvalbasis bij onverwachte vragen en problemen.

AFSTAND EN NABIJHEID:

- Help de jongere om oplossingsgericht te denken.
- Wees nabij van op afstand, te dichte begeleiding werkt nefast.
- Werk rond zelfbeeld.
- Geef zo veel mogelijk positieve feedback.
- Bouw verder aan de vertrouwensrelatie, gebaseerd op gelijkwaardigheid en respect.
- Houd een vinger aan de pols en geef op de juiste momenten advies en ondersteuning wat betreft relaties.
- Organiseer relationele en seksuele vorming.

STRUCTUUR EN GRENZEN:

- Bied duidelijke grenzen en consequenties indien nodig.
- Geef ruimte voor onderhandelen. Een te strikte benadering wekt weerstand op.
- Stimuleer ervaringsgericht leren, met vallen en opstaan.
- Leg het 'waarom' van regels, afspraken en meningen uit.
- Stimuleer het waarden- en normenbesef aan de hand van bespreking van concrete situaties.

COMMUNICATIE:

- Laat ruimte voor dialoog.
- Blijf op de achtergrond en leid gesprekken, discussies... in goede banen.
- Overschat de jongere niet wat betreft het opvolgen van regels en denkprocessen.
- Wees alert en heb oog voor vragen, angsten, onzekerheden, onwetendheid (soms gemaskeerd achter stoer gedrag).
- Help de jongere bij het herinterpreteren van negatief beleefde situaties.
- Bied ondersteuning bij moeilijke keuzes of andere complexe situaties.

BIJ PROBLEEMGEDRAG:

- Handel vanuit een gelijkwaardige, accepterende relatie.
- Sta stil bij de beleving van de jongere en zijn interpretatie van het gebeuren. Ga vooral oplossingsgericht aan de slag.
- Terugblikken op conflicten en frustraties kan leerzaam zijn voor later. Help de situatie te vereenvoudigen en te verhelderen door gerichte vragen te stellen.

- Zorg ervoor dat voldaan wordt aan basale emotionele behoeften zoals volwaardigheid, productiviteit, creativiteit, gouden regels van gedrag en steun van belangrijke anderen.

Leerlingen in fase 5 leren ons ...

Dat het leuk en spannend kan zijn om onze leefwereld te verruimen: nieuwe mensen leren kennen, een nieuwe omgeving, een nieuwe hobby ...

maar dat je daar vooral van kan genieten als je daarna weer kan terugvallen op vertrouwde mensen, je vertrouwde plek, je vertrouwde activiteiten.

NOG EEN ETIKET ERBIJ?!

Het invullen van een SEO-R² en de daarbij horende vragen over het dagelijks functioneren van je kind, kan voor ouders (of andere betrokkenen) confronterend zijn. De vragenlijst is uitgebreid, heel wat thema's komen aan bod... En hoewel we positief willen kijken en denken, hebben we het onvermijdelijk tijdens zo'n bespreking ook over beperkingen en zaken die minder vlot lopen. Misschien schrikt dit je af en denk je: "moet dit echt?" of "weer een etiket erbij?!". We begrijpen dat dit niet altijd evident is. Toch geloven we in de meerwaarde en ook ouders vertellen ons dat het, ondanks het feit dat het soms even slikken is, belangrijk is om stil te staan bij de emotionele ontwikkeling.

Elk persoon is uniek en heeft zijn eigen karakter.

Door iemands emotionele ontwikkeling in kaart te brengen, vertrekkende vanuit zijn karakter, kan je zijn gedrag soms beter begrijpen. Een goed zicht op de emotionele ontwikkeling kan je bijvoorbeeld leren:

- dat het "pestgedrag" van een leerling veeleer te zien is als een aftasten, een zoeken naar veiligheid en houvast bij jullie.
- dat aandacht vragen zeer normaal gedrag is voor een kind in fase 2, aangezien iemand in die fase véél nabijheid nodig heeft.

Wanneer je dit soort zaken weet, kan je je ondersteuning hier beter op afstemmen. Je leert een aantal gedragingen accepteren als "eigen aan deze fase". Je gaat minder de verantwoordelijkheid leggen bij het kind; hierdoor raken jij en het kind wellicht minder snel gefrustreerd.

Dit sluit niet uit dat je het kind in kwestie soms aanspreekt op zijn fouten of dat je bepaald gedrag (ook letterlijk) gaat begrenzen.

Het gaat uiteraard niet enkel over probleemgedrag en hoe dit te voorkomen.

Een goed zicht op de emotionele ontwikkeling van je kind leert je ook wat zijn behoeften zijn op vlak van nabijheid, op vlak van activiteiten, op vlak van communicatie... Goed inspelen op iemands emotionele ontwikkeling betekent zo een verhoging van iemands kwaliteit van bestaan!

Bij deze boodschap horen nog twee aandachtspunten:

- Je hoeft niet te proberen iemand perfect in één fase onder te brengen. Daar gaat het niet om. Nog minder is het de bedoeling een etiket op te kleven dat de rest van iemands leven geldig zou zijn. Het zou fout zijn te denken dat iemand altijd op dezelfde manier moet benaderd worden, omdat hij ooit getypeerd werd binnen een fase! Mensen hebben mindere en sterkere periodes.
Veel belangrijker is het dus de vraag te stellen: wat heeft dit kind nu nodig? Hoe kan ik zijn gedrag begrijpen? Wat kan ik doen om hem te helpen?
- De emotionele ontwikkeling verklaart niet alles. Ook iemands verstandelijke mogelijkheden, zijn leeftijd, zijn fysieke mogelijkheden, zijn thuissituatie ... kunnen een grote rol spelen! Je kijkt dus best naar het totale plaatje als je iemand écht wil begrijpen.

De emotionele ontwikkeling verklaart niet alles. Ze helpt je wél om stil te staan bij je normen en regels, je verwachtingen en doelstellingen. Het is in het bijzonder de emotionele ontwikkeling die je doet nadenken over termen als kunnen en aankunnen, moeten en willen. Dit helpt je om stil te staan bij je verwachtingen in je dagelijkse omgang met een leerling. Er is natuurlijk niet steeds de tijd en de ruimte om vanuit afname te vertrekken, maar het kader is breed en algemeen genoeg om erover in gesprek te gaan.

FASE 1: ADAPTATIE

Prikkelverwerking (0-6 maanden)

- **SPANNINGSVELD**

Broos evenwicht ↔ zeer snel ontregeld & weer uit evenwicht

- **NODEN VAN HET KIND/DE JONGERE**

Rust/evenwicht en veiligheid ervaren/beleven, gewoon “zijn”

- **MIJN TYPERENDE KENMERKEN**

- ☐ Alle prikkels verwerken is een dagtaak op zich voor mij en vraagt al mijn energie, omdat ik me voortdurend moet aanpassen. Alles bij mij is heel snel TE (veel, weinig, ...).
- ☐ Ik reageer soms onmiddellijk en fel op prikkels, word erdoor overspoeld.
- ☐ Ik begrijp het onderscheid niet tussen goed en fout.
- ☐ Leefijdsgenoten hebben geen sociale betekenis voor mij (soms eerder storend).
- ☐ Ik heb weinig interesse voor materiaal/opdrachten.
- ☐ Ik ben heel snel uit evenwicht en heb anderen nodig om weer in evenwicht te raken/tot rust te komen.

- **KERNTAAK VAN DE LEERKRACHT/BEGELEIDER/OUDER: WAT HEB IK NODIG?**

Reguleer mij

- ☐ Reguleer alles voor mij: prikkels, tempo, verwachtingen,...
- ☐ Zorg voor mijn structuur: geef mij een basishouvast in tijd, ruimte en personen
- ☐ Bezorg mij een veilige omgeving (met de op mijn maat gedoseerde prikkels: niet te veel en niet te weinig).
- ☐ Benoem wat je aan het doen bent, zodat het duidelijk is voor mij.
- ☐ Geef mij kleine, overzichtelijke en duidelijke opdrachten, zonder grote druk.
- ☐ Geef mij een succeservaring of 'zorg mee met mij dat het goed gaat'
- ☐ Verwacht geen inzicht of reflectie van mij.
- ☐ Doorbreek storende situaties (of mijn moeilijk gedrag) door:
 - over te nemen en mij te begrenzen.
 - mij uit de situatie te halen of mij een alternatief te geven.
 - het samen met mij op te lossen.

• DIT BETEKENT SPECIFIEK VOOR MIJ:

-
- **BENAMING EMOTIONELE ONTWIKKELINGSFASE**

FASE 2: EERSTE SOCIALISATIE

Hechting opbouwen (6-18 maanden)

-
- **SPANNINGSVELD:**

Vertrouwen ↔ wantrouwen

-
- **NODEN VAN HET KIND/DE JONGERE:**

Er (bij) zijn.

-
- **MIJN TYPERENDE KENMERKEN:**

- ☐ Ik toon vaak sneller wat ik voel, dan dat ik je het zeg. Ik weet meestal niet echt wat ik voel, het overspoelt me vaak.
- ☐ Ik zoek vaak 1 vaste persoon op. Ik probeer vaak met man en macht om de nabijheid van die persoon te bekomen omdat die me een beetje veiligheid kan geven.
- ☐ Ik kan moeilijk om met afstand/nabijheid van de betrouwbare figuur. Dingen die me doen denken aan die figuur kunnen me helpen om die afstand te overbruggen.
- ☐ Ik test voortdurend of ik op die persoon kan vertrouwen: “Ben jij betrouwbaar en veilig, ook als ik het kwijt ben?”. En dat moet ik keer op keer opnieuw nagaan.
- ☐ Ik stel steeds dezelfde vragen, vind steeds weer andere dingen uit om nabijheid te verkrijgen. Ik kan dus ook wel mensen leegzuigen. Ik heb ontzettend veel aandacht nodig, soms bodemloos.
- ☐ Ik wil het zo graag goed doen, maar het lukt me vaak niet.
- ☐ Ik heb grote schrik om afgewezen te worden.

• **KERNTAAK VAN DE LEERKRACHT/BEGELEIDER/OUDER: “WAT HEB IK NODIG?”**

Reguleer Balans ‘afstand-nabijheid’

- ☐ Geef me één opdracht per keer; zonder al te duidelijke verwachting.
- ☐ Ga er niet vanuit dat ik elke opdracht begrijp, ook al zeg ik ‘ja’.
- ☐ Zorg voor duidelijkheid (structuur als basis en houvast), maar niet voor teveel regels en afspraken.
- ☐ Let op mijn houding en bevestig/benoem het. Spiegel het samen met mij. Zoek uit waarom ik iets doe.
- ☐ Nabijheid is belangrijk voor me; geef me heel regelmatig de kans om je nabijheid te voelen, te weten dat je me gezien hebt. Dat zijn voor mij momenten waarop ik kan bijtanken. Probeer jij de balans afstand-nabijheid te reguleren. Zelf kan ik dat niet: bij mij is het vaak te dicht of te ver.
- ☐ Geef me telkens een nieuwe kans zonder steeds terug te vallen op eerder gemaakte fouten.
- ☐ Als het fout loopt, help me dan door:
 - over te nemen en de situatie weer veilig te maken; me uit de situatie te halen.
 - het samen met mij op te lossen: “Wij samen zorgen dat het weer lukt”, alleen kan ik niets ...
 - steeds weer opnieuw te beginnen.
- ☐ Als ik jou nodig heb en het kan niet onmiddellijk, maak dan een concrete afspraak met mij en kom ze na.
- ☐ Beloof me niets dat je niet kan waarmaken. Zeg wat je doet en doe wat je zegt.

DIT BETEKENT SPECIFIEK VOOR MIJ:

• **BENAMING EMOTIONELE ONTWIKKELINGSFASE**

FASE 3: EERSTE INDIVIDUATIE

ik zeg nee! (18 Maanden-3 jaar)

• **SPANNINGSVELD**

Autonomie ↔ Afhankelijkheid

• **NODEN VAN HET KIND/DE JONGERE**

Deelverantwoordelijkheid aanreiken/nemen binnen veilige context

• **MIJN TYPERENDE KENMERKEN**

- ☐ Ik wil alles zelf doen (maar heb je ook nog voor alles nodig).
- ☐ Ik heb vaak een stoere buitenkant, maar een klein hartje.
- ☐ Ik wil experimenteren, fouten maken (terwijl ik hier eigenlijk niet mee overweg kan) en leren binnen een veilig kader.
- ☐ Ik ben gevoelig voor straffen en belonen en kan daar – beginnend – ook iets uit leren.
- ☐ Ik heb nog liever negatieve aandacht dan geen aandacht.
- ☐ Ik wil het gevoel krijgen dat ik er mag zijn en dat mijn IK-je meetelt. Ik heb dikwijls een brutale, grote mond en kan erg koppig zijn.
- ☐ Ik wil een veilige terugvalbasis.
- ☐ Ik heb moeite met grenzen en toch heb ik ze nodig.

• **KERNTAAK VAN DE LEERKRACHT/BEGELEIDER/OUDER: WAT HEB IK NODIG?**

Laat me SPELEN en EXPLORELEN

- ☐ Door te onderhandelen, bereik je met mij resultaat (compromis). Geef me inspraak, behandel me als een gelijkwaardige.
- ☐ Bied me discrete hulp en nabijheid, spring bij daar waar dat nodig is, maar laat me ook “groot” zijn en “blinken”.
- ☐ Spreek me aan op mijn gedrag, benoem wat je ziet en wat ik nog te weinig zie bij anderen (de gevolgen van mijn daden).
- ☐ Toon dat je er voor mij bent, ook op moeilijke momenten.
- ☐ Reageer consequent op mijn gedrag, blijf de regels benadrukken (straffen én belonen), maar maak er geen keurslijf van waarin we beiden vastraken. Zorg voor onderhandelingsruimte.
- ☐ Geef me realistische leerkansen.
- ☐ Geef me een compliment als ik het goed doe.

• **DIT BETEKENT SPECIFIEK VOOR MIJ:**

FASE 4: IDENTIFICATIE

Ik werk aan mijn eigen identiteit (3-7 jaar)

- **SPANNINGSVELD**

Initiatief ↔ geremdheid

- **NODEN VAN HET KIND/DE JONGERE**

Zelf initiatief nemen en initiatief van anderen aanvaarden.

Identificatie met belangrijke andere (juf, begeleider, ouder ...), ook iets presteren.

- **MIJN TYPERENDE KENMERKEN**

- ☐ Leeftijdsgenoten, vriendjes worden voor mij nu pas echt belangrijk.
- ☐ Ik bouw vriendschappen op en ik kan – geleidelijk aan – delen met vrienden.
- ☐ Ik kan tevreden zijn voor anderen die succes hebben.
- ☐ Ik heb voorkeuren in personen en activiteiten en maak deze ook kenbaar.
- ☐ Ik moet kunnen opkijken naar modellen (grote broers, juf, mediafiguren, ...).
- ☐ Ik groei binnen grenzen.
- ☐ Er is een duidelijk aanwijsbare reden voor mijn agressie.
- ☐ Ik ken de regels en afspraken en doe er beroep op, maar wil ook de ‘waarom’ weten.
- ☐ Ik ben op zoek naar de persoon achter de leerkracht/begeleider (eerder nog om te imiteren, de rol te ‘proberen’ enz ...).
- ☐ Ik kan – beginnend en in evolutie – emoties opmerken bij anderen en er gepast op reageren. Er is nog geen sprake van volwaardige empathie...

- ☐ De afkeuring van de belangrijke andere kan mij raken, ik wil op een goed blaadje staan. Faalangst is mijn grootste probleem.
- ☐ Ik kan blijven vasthangen in conflicten met (belangrijke) anderen en wil hiervoor eerst een oplossing zien voordat ik weer kan functioneren.
- ☐ Ik zie niet altijd het verschil tussen realiteit en fictie, dat bezorgt me op dat moment angst.

• **KERNTAAK VAN DE LEERKRACHT/BEGELEIDER/OUDER: WAT HEB IK NODIG?**

- ☐ Geef me ruimte om succeservaringen op te doen, maar wees er voor mij.
- ☐ Bied mij zoveel mogelijk succeservaringen aan en geef er ook aandacht aan. Geef mij een zetje in de rug als ik dat nodig heb.
- ☐ Stimuleer gezamenlijke activiteiten en help mij om samen met anderen te werken/spelen (vb. groepswerk).
- ☐ Spreek mij aan op mijn kunnen.
- ☐ Hanteer consequent de regels en afspraken en geef duidelijkheid over het waarom.
- ☐ Geef mij het goede voorbeeld. Ik heb nood aan een vertrouwenspersoon die ik als rolmodel kan aanschouwen.
- ☐ Geef me duidelijke grenzen, waarbinnen ik veilig kan experimenteren.
- ☐ Geef mij ruimte en kansen om moeilijke situaties zo vlug mogelijk op te lossen.
- ☐ Analyseer met mij (moeilijke) situaties en reflecteer er – eenvoudig – samen met mij over.

• **DIT BETEKENT SPECIFIEK VOOR MIJ:**

• **BENAMING EMOTIONELE ONTWIKKELINGSFASE**

FASE 5: REALITEITSEBEWUSTWORDING

Wat is mijn plaats in de maatschappij? (7-12 jaar)

• **SPANNINGSVELD**

Zelfvertrouwen ↔ Minderwaardigheid

• **NODEN VAN HET KIND/DE JONGERE**

Zelfstandig laten ontwikkelen

• **MIJN TYPERENDE KENMERKEN**

- ☐ Pas nu gaat het bij mij echt en volop over vaardigheden en zelfstandigheid.
- ☐ Ik ben aanspreekbaar op mijn eigen verantwoordelijkheden.
- ☐ Ik stel mij loyaal op.
- ☐ Ik kan reflecteren en nadenken over situaties, mits beetje hulp.
- ☐ Ik sta open voor andere meningen en feedback, ik kan me in toenemende mate empathisch opstellen.
- ☐ Ik kan geduldig overweg met mijn behoeften.
- ☐ Ik beschik over voldoende zelfcontrole waardoor ik steeds vaker agressie kan controleren en onderdrukken.
- ☐ Ik kan gevoelens (schaamte, schuld,...) herkennen en bespreken.
- ☐ Zelfvertrouwen, mijn eigen ding kunnen doen en goed presteren houdt me bezig. Anderzijds voel ik me nog snel minderwaardig en geremd.
- ☐ Ik hou vast aan regels die hun nut bewezen hebben. Ik begrijp meestal nog niet goed nuances op regels.
- ☐ Ik durf opkomen voor anderen die zich in een moeilijke situatie bevinden, zonder er zelf baat bij te hebben.

• **KERNTAAK VAN DE LEERKRACHT/BEGELEIDER/OUDER: WAT HEB IK NODIG?**

Geef me ruimte om over mezelf en de andere na te denken.

- ☐ Geef mij voldoende kansen om verantwoordelijkheid op te nemen, ondersteun me daar in (soms meer en soms minder nodig).
- ☐ Ga met mij in gesprek en geef mij een gevoel van evenwaardigheid.
- ☐ Geef me kansen om vaardigheden te oefenen zowel binnen als buiten de school.
- ☐ Geloof er als leerkracht in dat je mij als persoon mee vorm geeft.
- ☐ Geef mij vrijheid in het experimenteren met aangereikte alternatieven.
- ☐ Bied me gedoseerd uitdagingen aan op basis van mijn mogelijkheden.
- ☐ Creëer een vangnet als ik signalen geef van overvraging, spanning,...
- ☐ Creëer voldoende (spontane) momenten om (emotioneel) bij te tanken.
- ☐ Focus niet op het eindresultaat maar spreek me aan op het proces.
- ☐ Help me soepel omgaan met normen en waarden die hun nut voor mij al bewezen hebben.

• **DIT BETEKENT SPECIFIEK VOOR MIJ:**

Het expertisenetwerk Emotionele ontwikkeling SEN-SEO vertrekt van het kader Emotionele Ontwikkeling van Anton Došen. Professionelen en ervaringsdeskundigen uit heel Vlaanderen zetten zich binnen dit netwerk in voor de ontwikkeling, bundeling en verspreiding van expertise over emotionele ontwikkeling. Ze richten zich niet enkel tot iedereen die wil werken aan groeikansen bij cliënten of familieleden van mensen met een verstandelijke beperking, maar ook tot een breder publiek (onderwijs, jeugdhulpverlening, jeugdwerk, justitie, drughulpverlening, enz.)

SEN-SEO wordt mogelijk gemaakt door SAM, steunpunt Mens en Samenleving en HOGENT.

steunpunt mens
en samenleving

**HO
GENT**

Deze publicatie is tot stand gekomen in samenwerking met de werkgroep van het spoor onderwijs binnen SEN-SEO.

VU Inne Van de Ven, Vooruitgangstraat 323, 1030 Brussel